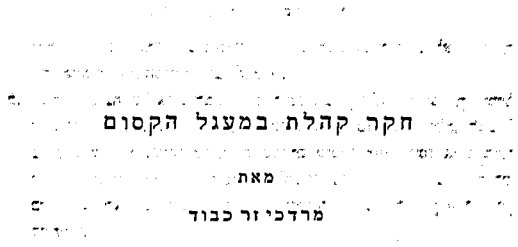

אתר דעת - מכללת הרצוג

ספר קהלת הוא יחיד במינו בתנ"ך; בגלל שמו, שלמרות הסברות והגיחושים הרבים לבארו – הוא בגדר חידה עד היום; בגלל לשונו הסגולית, השונה בהרבה גם מלשון הספרים שמלפני חורבן בית ראשון, הן מבחינת אוצר המלים והן מבחינת תחבירית ואורטוגרפית – ושונה עוד יותר מלשון המשנה.¹

הספר הקסן, המכיל בסך הכל מאתיים עשרים ושנים פסוקים – כמנין כב"ר – זכה לפרשנות רבה, יהודית ועצרית; החל מן הראשונים: תרגמי השבעים והארמים (ת"י; פשיטא). מדרש חז"ל, הפרשנות של אבות הכנסיה² והמשך בפרשנות של ימי הביניים ועד הפרשנות החדשה, ברובה של חוקרי המקרא – בעיקר של גרמנים פרוטסטנטים – למן המאה התשע עשרה ועד היום: עוד בשנת 1875 כתב Franz Delitzsch³ שזה למעלה מכוחו של אדם להקיף את כל הספרות שנכתבה על ספר קהלת. החוקר Vahldieck⁴ הסיק מזה ואמר: "לעומת היקפו המועט של ספר קהלת מפתיעה הספרות העשירה מאד והענפה שנכתבה עליו. הטפול המתמיד בנושא אחד מעיד שהידע עליו מרובה מאד – או שהוא מועט ביותר".

מזל מיוחד מאד היה לספר קהלת שטפלו בו מאמינים וגם מינים למיניהם,⁵ ושניהם עשו אותו יתה לתלות בה את דעותיהם והשקפותיהם המוסריות; יחס

1. ד. הראייה שמושגי יסוד בלשון חז"ל כמו: עסק, פטירה, שמים (אלוהים) תיגוך – הם שונים בסג"ק עניין, מות, אלוהים, ילד; קי מתלבט להביע את המשג הנ"ל בדרך ארוכה – והיא מלה שכיחה בלשון המשנה, ועל הכל בנונים דברי בלך: האם אפשר להביא משנה אחת הרומה בלשונה לקהלת? J. S. Bloch, Ursprung und Entstehungszeit d. Buches Koh. 1872 p. 80.

2. אולימפידורוס גריגור מניצה, הירונימוס, ועוד.

3. Franz Delitzsch, Ecclesiastes, p. 224 (Keil, Bibl. Kommentar, Leipzig 1875).

4. F. Vahldieck, Beiträge zum Verstaednis d. B. Koheleth, Halle, 1896 p. 47.

5. הדים לכך הם מדרשים שונים, ולפעמים מתמיהים; שמנחם היא תשובה למינים, ואני מקווה לפרסמם במקום אחר.

סוביקטיבי זה לא נשתנה עד ימינו. קדמוניו ראו בו ספר מוסר יהודי המיוחס לשלמה המלך, אולם. בספרות החדשה, ובעיקר למן המאה התשע עשרה, חלוקות הדעות ורחוקות זו מזו בהערכת ספר זה.⁶ ס' דליטש מכנה אותו שיר השירים של יראת שמים – וכנערו הפילוסוף Hartmann: מגדירו כתקציר של החמרת המודרנית; היינה קוראו שיר השירים של הקפקנט – ואחרים רואים בו תורה הידוענית שמלכזה הוא נהגעת בחיי העולם הזה. בקיצור, כל טרשן ראה בספר זה ממראות לבו או מנעי לבבו.

המחבר, אצל חז"ל מקובלת הדעה שספר קהלת הוא לשלמה החכם מכל אדם, והוא חלק מחכמתו כפי שהיא מתוארת במל"א ה', ט"ד, וזהו גם דמותו המשתקפת בס' קהלת ב', ד-ט. מהם קיבלו אבות הכנסיה הנצרית: דעה זו היתה בלתי מעוררת עד שבא Luther הביע ספקו בה מטעמים תיאולוגיים. אחריו מלא H. Grotius מתוך נימוקים לכסיקליים; בגלל מלים הנמצאות רק בדינאל, עזרא נחמיה?⁷ לכן הוא מייחסו לרובבל וסייעתו: דעה זו הורחבה ע"י Eichhorn⁸

ואחריו נמשכו חוקרים רבים, ובלי ספק השפיע גם על רנ"ק; האומר: "הטענה הקשה מצד הלשון, שהרי בהשקפה היותר קלה – לשון הספר ניכר למאוחר אפילו מלשון עזרא ונחמיה, והוא כלול מארמי בחומר. ובצורתו, ועל הרוב דומה ממש ללשון המשנה במילות ובדיבורים" לבסוף מסיק רנ"ק, שהספר נכתב ע"י אחד מבני בניו של רובבל "שהיה ראש או חבר מסוים לאחד מקהלה של חכמים"⁹ שחי בזמן הסופרים. בסוף ימי פרס, כלומר, במחצית האחרונה של המאה הרביעית לפנה"ס.¹⁰

הרחיקה לכת האסכולה שמוצאה Zirkel¹¹, היא ההילניסטית. הוא שפש ומצא למעלה ממאה וחמישים מלים ובטורים שסבר שהם תורגמו מיונית וכן חשב למצוא משפטים הבניים לפי התחביר היוני. תיאוריה זאת הוכחה במשך הזמן¹² ואחד החוקרים החדשים סיכמה בזה הלשון: "ניתן לומר, שבספר קהלת אין אף מלה יוונית או שום גריציסם"¹³; מאידך ניסא קמו לה תומכים שהסתייעו

6. רשימה מפורטת ר' 17 p. A. Gerson, 'Der Chacham Kohélet, Frankf., a/m 1905'.

7. A. Knobel, 'Kohélet, Leipzig 1836', p. 76.

8. Eichhorn, Einl. Z. AT III p. 638.

9. כך ביארו את השם קהלת ר' מרדכי נבוכיזמון, שער י"א, סימן ה', עמ' קמ"א, מדרש של רבינו בנימין.

10. G. Zirkel, Untersuchungen ueber den Prediger, Wuerzburg 1792.

11. P. Menzel, Die griech. Einfluss, Halle a/S 1899 p. 10 ff.

12. חשבה בנידון ביקורתו של מנצל: O. Loretz, Qohelet u.d. Alte Orient p. 48, Freiburg i/B 1964.

בצד העיוני שבספר. Ranston¹¹ סבר למצוא תמוכין לקהלת בתכמות המשורר היוני העודד Theognis שמעל במאה הששית לפנה"ס.

הפילוסוף F. Pfeleiderer גילה מקבילות לקהלת בפרגמיניטים של הירקליט שפרסם¹², אבל חוקר הפילוסופיה H. Diels¹³ פטרו במשפט: "שיש צלילים דומים בספרות היהודית והגזרית - ידוע מזמן, אבל אלה שמצא המחבר אינם ולא כלום". הדעה על מקורה היוני של העתה של קהלת התפשטה ע"י שני פרשנים אנגלים: Th. Tyler¹⁴ וממשיכו E. H. Plumptre¹⁵ והיתה נחלת רבים: לפי דעתם ספר קהלת הוא יצירה אקלקטית, מלוקטת מרעיונות הסטואה, מתורת אפיקור ומהגיגי הספקנים. הם הסתמכו על דימויים ועל רעיונות דימוייים כדי להוכיח דעתם. לדוגמא: המשפט החוזר בקהלת "הכל הבל" - זהה עם "הכל חולף" של הסטואה: "דור הולך... מה שהיה הוא שיהיה" (ק, א', ד-ט) - זוהי תורת הקיקלוס הסטואית כפי שנמסרה ע"י מרקוס אוריליוס; שהכל גור מלמעלה ואדם צריך להשלים עם הגורל - זוהי דעת הסטואה.

תיאור חולשות הוקנה בקהלת¹⁶, חיוב השמחה, התפרקות הנפש ושחיית האדם והבהמה אחר המות - אלה הם יסודות של תורת אפיקור: השאלה הנשנית בקהלת "מי יודע" לקוחה מתורת הספקנים וכו' וכו'.

לתיאוריה של Plumptre-Tyler קם עורר שניתחה בביקורת נקבת - Kleinert¹⁶: וסותר את בנייה. הוא טוען שאין לקהלת ולתורת הסטואה אפילו מושגי יסוד משותפים, ומה שדומה בשניהם - מקורו בעובדה שאבות הסטואה היו ברובם אנשי המזרח, והיא גפה מושפעת מספרות המזרח הקדום¹⁷. חלק מן היהויים מבוסס על פרשנות מוטעית, כגון תורת הקיקלוס. אצל הסטואה משמעותה חורבן עולמות לבסוף כל תקופה; ובקהלת א', ד-ט הכוונה היא

11. Ranston E, Ecclesiastes, and the Early Greek Wisdom Literature, London, 1925.
 12. Ed. Pfeleiderer, Die Philosophie des Heraklit... Einfluss im AT Kohelet, Berlin 1912.
 13. 1886, p. 255-85.
 14. Archiv f. Geschichte d. Philosophie Bd I, Berlin 1888, p. 109.
 15. Th. Tyler, Ecclesiastes, London 1874.
 16. E. H. Plumptre, Eccles. (Cambridge Bible), London 1882.
 17. P. Kleinert, (in Studien u. Kritiken) Gotha 1883, p. 761-82.
 18. המעניין הוא שלא המציעים ולא החולקים העלו על דעתם, שמא נהמך הוא, שטיניקא ומרקוס אוריליוס, שבודאי קראו תרגום השבעים לקהלת, הושפעו ממנו. זה רק יובן מתוך הגישה האנטישמית אצל רוב החוקרים. מאפיינים הם דבריו של Zeller, בנוגע לדעות של יהודי אלכסנדריה. שהכחי יון הושפעו מן התנ"ך; על זה הוא כותב: "אננם כיום נעזבו בדרך כלל המעשיות היהודיות האלה". E. Zeller, Grundriss d. Geschichte d. Griech. Philosophie p. 18, Leipzig 1920
 מרופ' יהושע גוטמן הראה בספרו הספרות היהודית ההלניסטית, ירושלים תשי"ח, שמסורת זאת אינה חנם מעשייה.

שי חוקית בעולם שקבעה אלוהים ואין אדם יכול לשנותה: כמפורש להלן ב, יד-טו. אבל אין כאן זכר לחורבן העולם; אדרבה: "והארץ לעולם עומדת". האלהות של הסטואה היא אימננטית, נשמת העולם; ואילו בקהלת היא נתפסת כטרנסצנדנטית. הגורח' העליונה - הוא רעיון שלא נתחדש בתורת הסטואה אלא מקורו במחשבה השמית הקדומה.

הוא הדין לגבי השפעת אפיקור: המאפיין תורתו הם: האטומיסם; כפירה בקיום הרוח, רבוי עולמות ואלים; ושאיפתו לשחרר את האדם מראה: ופחד מפני כוחות עליונים - ההפך הוא בספר קהלת; הוא חוזר ומשנן שהכל הוא מעשה אלוהים, מדגיש שאדם תלוי בו, ותמצית תורתו היא: "את האלוהים ירא וגו'" (ה' ו, י"ב, יג). גם השמחה שבקהלת איננה תכלית האדם אלא זוהי שמחה של העובד, השמח בחלקו, זוהי שמחת העבודה שאפיקור מולול בערכה. ובונוצ לספקנות - היא עיקר בעייתו של הסקפטיציזם היווני הוא, אם מסוגל אדם להכריח והשגה בכלל; ואילו לקהלת אין שום ספק ביכולתם של החושים להכיר, אלא שהוא אומר שאין בכוחה של השגה זו לדעת את מעשי אלוהים; אם כן - שם הכל בספק ואילו כאן הכל ודאי, ואין איפוא ביניהם שום קשר.

מסקנתו של Kleinert היא שבקהלת אין שום השפעה יונית והספר קדם לתקופה ההיליניסטית.¹⁸ Kleinert אינו הראשון השולל יונתו של ספר קהלת. קדם לו Knobel¹⁹ האומר: "אין שום מקום בספר קהלת המרמז כלשהו על השפעה מצד הפילוסופיה היונית. יש לבראו כיצירה עברית מבלי להניח השפעה חיצונית". גם ההיסטוריון לפילוסופיה היונית Zeller²⁰ אומר: "גם הידי הציליים מתורות הסטואים והאפיקוריים שחשבו למצוא בקהלת, כמו Tyler וגם Siegfried הסכים עמו בדרך כלל - הם סתמיים יותר מדי. ונעדירים מהם קווי האופי של השיטות האלה... מכדי להוכיח שום קשר ישיר ביניהם". אבל לצאת ידי חובה לגבי אנשי המקצוע המקראי הוא מוסיף: "אם אמנם ייתכן שלמחבר ספר קהלת היה מגע כלשהו עם השכלה יונית, ושמחוך איררה זו הגיעו אליו רעיונות בודדים שמקורם אצל הפילוסופים". משפט זה שתחילתו ודאי וסופו ספק ספיקא, הוא אופייני למבוכה שנשתלטה על חקר ספר קהלת. שכן ראשיתו סותר אחריתו; כי מאחר שדחה זיקה של ממש

¹⁸ 16, עמ' 24.

¹⁹ ר' Aug. Knobel, Commentar über d. B. Koheleth, Leipzig 1936, p. 84.

²⁰ E. Zeller, Philosophie der Griechen, 3 Aufl, III/2 p. 275.

